

Redaktionelt forord

Forestillingen om og fejringen af jubilæer kan ses som menneskets forsøg på at beherske historiens eftermæle og tæmme tidens uberegnelige fremmarch. Når vi på udvalgte år markerer forgangne begivenheder, skaber vi rum, hvori vi i fællesskab har mulighed for at revurdere skelsættende hændelser, bringe dem tættere på og forstå hvorledes man på tværs af generationer på godt og ondt har lagt fortiden bag sig. Hundredåret for udbruddet af første verdenskrig er ingen undtagelse. I dette nummer af SLAGMARK har vi da også ladet netop dette jubilæumsår være anledningen til at sætte fokus på skelåret 1914; til at undersøge dets idéhistoriske betydning og eftermæle.

Der kan næppe herske nogen tvivl om den enorme historiske betydning, første verdenskrig har haft for det 20. århundrede. Med 10 millioner dræbte og tilsvarende sårede var krigen en ufattelig humanitær katastrofe, og med Versailles-freden blev det stadfæstet hvilken irreversibel transformation af verdenssamfundet, den havde afstedkommet. Et nyt Europakort blev tegnet, enorme krigsskadeerstatninger afkrævet og de gamle storriger måtte se sig selv nærmest opløst. Freden blev endvidere starten på Folkeforbundet og frigivelsen af kolonierne, men også på en ny æra af revolutioner og massebevægelser. Fra mellemkrigstiden over anden verdenskrig og til den kolde krig udviklede det 20. århundredes politiske konflikter sig således i kølvandet på denne krig.

Forløbet af første verdenskrig er almenkendt. Den 28. juni 1914 affyrede serberen Gavrilo Princip (1894-1918) to skud i Sarajevo, der som en del af Bosnien siden 1908 havde været annekteret af Østrig-Ungarn. Ofrene for attentatet var den Østrig-ungarske tronfølger ærkehertug Franz Ferdinand (1863-1914) og hans kone hertuginde Sophie af Hohenberg (1868-1914). Mordene udløste prompte den såkaldte Julikrise, en lokal krig mellem Østrig og Serbien, der inden længe bredte sig i takt med, at de gamle alliancer

mellem de europæiske magter brød sammen. Da Tyskland så den 1. august erklærede Rusland krig var første verdenskrig, eller den store krig som den oprindeligt blev døbt, en realitet. Som udgangspunkt udspillede krigen sig mellem *Centralmagterne*, dvs. Østrig-Ungarn, det Tyske kejserrige, Bulgarien og det Osmanniske Rige, på den ene side og *Ententemagterne*, dvs. Serbien, Rusland, Frankrig og Storbritannien, på den anden side. Mens dele af Europa forblev neutrale, heriblandt de skandinaviske lande, sluttede flere og flere lande sig i løbet af krigen, under større eller mindre ydre pres, til Ententemagterne, blandt andet Belgien, Italien og USA. Efter en langt og udmattende krig, stod Ententemagterne tilbage som sejrsherrer og den 28. juni 1919, præcis 5 år efter mordet på Franz Ferdinand, blev freden i Versailles underskrevet.

I eftertidens historieskrivning, og i manges historieforståelse generelt, fremstår krigsudbruddet i 1914 som et skarpt skel. Slår man således op i en historisk eller idéhistorisk fremstilling, vil man typisk finde, at 1914 var året, hvor det 19. århundrede sluttede og det 20. begyndte. Tag for eksempel det monumentale idéhistoriske trebindsværk *Tankens Magt* (2006), hvor tredje bind selvfølgelig dækker ”1914 og frem”. I introduktionen hertil forlyder det, resigneret, at ”Forløbet af Første Verdenskrig var fuldstændigt lammende for troen på den vestlige civilisation og kultur.” (Siggaard Jensen m.fl. 2006: 1711). Krigsudbruddet i 1914s dystre eftermægle kommer måske bedst til udtryk i, hvad den amerikanske diplomat og historiker George F. Kennan berømt har betegnet som ’ur-katastrofen i det 20. århundrede’ eller hvad Winston Churchill kaldte ’den største katastrofe siden Roms fald’ (Kennan 1979: 3; Churchill 1935: 4).

Velkendt er det dog også, at stemningen i Europa i 1914 var noget anderledes. Som artiklerne i dette nummer af SLAGMARK vil demonstrere, blev tiden op til og omkring 1914 mødt med både bekymring og begejstring blandt både politikere, intellektuelle og Europas almindelige befolkninger. I årene op til krigsudbruddet havde de europæiske stormagter udkæmpet en ’kold krig’ i form af militær oprustning, imperialistisk kapløb, opbygning af alliancer og en stadig mere aggressiv politisk retorik (Sørensen 2014: 27ff). Da krigen endeligt brød ud, anså mange den derfor ikke alene som berettiget, men som en vigtig og kærkommen mulighed for at forsvare sin kulturelle status. Det var en mulighed for skabe sammenhold

og for at styrke gamle nationale dyder. Sikkert var det, at det ikke kun handlede om en militær styrkeprøve eller strid om land. Det var et opgør om retten til og opfattelsen af europæisk kultur og civilisation. Det var en kamp om identitet, historie og fremtid. På denne baggrund kan første verdenskrig måske anses som værende den største desillusionering i verdenshistorien. Ved sin afslutning fordrede erfaringerne fra krigen et akut behov for eftertanke, italesættelse og ikke mindst traumebehandling – både på et individuelt og samfundsmæssigt plan. Foruden dens politiske konsekvenser fik krigen således en enorm indflydelse på litteraturens, modens og kunstens verden, på grundantagelser indenfor en række videnskabelige discipliner samt på forståelsen af historien og samfundets progression og ikke mindst på krig.

Vores opfattelse af 1914 splittes ofte i en uforenelig kontrast mellem den ultimative krigsbegejstring og skyttegravens fatale meningsløshed. For dem der oplevede dette år, og levede igennem krigen, var erfaringen uden tvivl ambivalent. Krigen blev determinerende for en hel generation. Man sagde at den gamle verdens uskyld var tabt, men meget havde man også lært – om civilisationens, menneskets og samfundets natur. I dette nummer af SLAGMARK vil vi markere hundredåret for udbruddet af første verdenskrig ved at udforske skelåret 1914 sådan som det blev anticiperet, oplevet og bearbejdet, både i samtiden og for eftertiden. Gennem nummerets artikler undersøges 1914s store idéhistoriske betydning fra en række forskellige perspektiver, både geografisk, tidsligt og menneskeligt. Artiklerne viser på hver sin vis hvordan forfattere, filosoffer, kunstnere og politikere forstod og bearbejdede krigens forløb omgivet af store bagvedliggende forestillinger, kampe, drømme og idéer. Måske har vi stadig lærdom til gode fra denne krig og fra det særlige år, den brød ud.

Temanummeret lægger ud med en oversættelse af den konservative, tyske filosof **Ludwig Klages'** (1872-1956) foredrag "Menneske og jord", som denne afholdte oktober 1913 ved et møde for ungdommen på bjerget Hohen Meißner i Hessen. Som oversætteren af foredraget **Lars Ylander** gør opmærksom på i sin introduktion, retter Klages' i dette foredrag en stærk kritik mod den ødelæggende effekt, som den "civiliserede menneskehed" har på planetens natur- og dyreliv. Med en kritik af sam-

fundets løbske forestilling om fremskridtets, økonomien og teknologiens tvingende nødvendighed, det der betegnes som ”fremskridtsmenneskets kollektive vanvid”, søger Klages at udvikle en dybdeøkologisk filosofi. Indtrængende manes der til en ændring af samfundets igangværende katastrofekurs til fordel for naturens, og heraf følgende menneskehedens, beskyttelse og bevarelse.

Forholdet mellem kultur og civilisation står også centralt i **Rasmus Navntofts** artikel ”Thomas Mann – Gennem Krigens Sygdomme mod en ny Humanisme”. Gennem en analyse af særligt hovedværket *Trolddomsbjerg*, som Mann skrev i årene fra 1913 til 1924, viser Navntoft hvordan Mann i udgangspunktet opfattede krigen i Tysklands favør som en berettiget, moralsk kamp for retten til at fastholde sin egen kultur fremfor at skulle udvikle sig til et parlamentarisk demokrati, dvs. til en civilisation fastspændt i en europæisk, dvs. primært engelsk og fransk, oplysningstradition. Dog, som Navntoft viser, blev konklusionen efter krigens afslutning for Mann ikke desto mindre en fravigelse fra ”Weimarrepublikkens militante åndelige klima” til fordel for en forestilling om en ny humanisme og en stabil fred.

Ligesom hos Mann, gav litteraturen mange en mulighed for gennem fiktionen at behandle erfaringen fra krigen. Det er netop denne fremvækst af krigslitteratur, der danner udgangspunkt for **Adam Paulsens** artikel ”Mellem to verdener – Krigsrepræsentationer hos Walter Flex, Ernst Jünger og Erich Maria Remarque”. Gennem analysen af tre udvalgte romaner viser Paulsen, hvordan disse forfattere, anlagt på behovet for meningsfuldt at kunne skabe en politisk og kulturel fremtid, på forskellig vis søgte at beskrive og bearbejde erfaringerne fra krigen, hvor de dog placerede sig i vidt forskellige ideologiske positioner.

Trods Danmarks erklærede neutralitet fik første verdenskrig også en stor indvirkning på samtidens danske intellektuelle. Det er netop i den, måske ofte oversete, danske kontekst vi bevæger os i med **Bjarne Søndergaard Bendtsens** artikel ”Krig som kulturel velsignelse eller forbandelse? – Første verdenskrig i en national-konservativ dansk optik”. I denne artikel afsøger Bendtsen, hvorledes konservative, danske intellektuelle, kunstnere og politikere opfattede og forholdt sig til krigsudbruddet og krigens forløb. Som

Bendtsen demonstrerer, var der langt fra enighed om, hvorledes krigen skulle opfattes. På den ene side hylkede man idéen om sammenholdet og kampen for de gamle dyder ved krigens begyndelse, på den anden side indså man hurtigt dens katastrofale konsekvenser for samme.

Endeligt præsenterer **Claus Kloster Elbæk** os for en nutidig læsning af 1914 og første verdenskrig i artiklen ”Skyttegravenes zoner af meningsintensitet – Karl Ove Knausgårds eksistentielle læsning af første verdenskrig”. I denne artikel viser Elbæk, hvordan den norske forfatter Karl Ove Knausgård, i dennes forsøg på at forstå soldaternes mentalitet under første verdenskrig, præsenterer os for en alternativ, eksistentielistisk forståelse af krigen. I Knausgårds forståelse var det ikke kun meningsløshed, soldaterne møde i skyttegravene, men også zoner af såkaldt meningsintensitet. Elbæk konkluderer, at Knausgårds læsning trods sine begrænsninger gør det muligt for den nutidige læser at danne sig en mere nuanceret forståelse af første verdenskrig, idet den søger at skabe kontinuitet mellem tiden før og efter 1914.

Som intermezzo bringer vi **Rikke Alberg Peters’** artikel ”Kampen om sammenhængskraften – En analyse af begrebet sammenhængskraft i den offentlige debat fra 1994 til 2010”. I denne artikel giver Peters både en generel introduktion til begrebshistorie og diskursanalyse som idéhistorisk metode samt en analyse af begrebet sammenhængskraft i den nyere danske offentlige debat. Peters viser hvorledes dette begreb i løbet af 90’erne og 00’erne, især på den danske højrefløj, blev et strategisk kampbegreb i den værdipolitiske debat.

Som sædvanligt afsluttes nummeret med en anmeldersektion, hvor nyere udgivelser med idéhistorisk og filosofisk relevans gives en kritisk omtale.

Tilbage er der kun at ønske rigtig god læselyst!

På vegne af redaktionen
Eva Krause Jørgensen

Litteratur

- Churchill, Winston S. (1935): *Den Store Krig*, bind 1, København: Steen Hesselbalchs Forlag.
- Kennan, George F. (1979): *The decline of Bismarck's European order. Franco-Russian relations, 1875-1890*, Princeton: Princeton University Press.
- Siggaard Jensen, Hans, Ole Knudsen og Frederik Stjernfelt (red.) (2006): *Tankens magt. Vestens idehistorie*, bind 3: 1914 og frem, København: Lindhardt og Ringhof.
- Sørensen, Nils Arne (2014): *Den store krig. Europæernes Første Verdenskrig*, København: Gads Forlag.